LUND UNIVERSITY

Frihet eller självdisciplinering

Persson, Anders

Published in:
Helsingborgs Dagblad

1985

Link to publication

Citation for published version (APA):
Persson, A. (1985). Frihet eller självdisciplinering. *Helsingborgs Dagblad*, (850612).

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

KULTUR

Frihet eller självdisciplinering

Den råa maktens tid tycks vara förbi. Makthavaren med hög hatt och fet cigarr som dominerar med ömsom piska och ömsom morot, blir allt ovanligare i sinnevärlden. Betyder detta också att frihetens era är inne, att vi nu nått ett stadium av demokrati där alla människor är fria?

Frågan kan besvaras på flera sätt. Några påstår att humanismen brett ut sig under mänskligheten historia och nu nått sitt kanske högsta stadium. Borta är förtryck och fattigom - åtminstone i Sverige - säger de. Andra menar att den verkliga friheten är i antågande och sätter då sin tillit till marknaden och den s k fria konkurrensen. Åter andra ser vår tid som kapitalismens sista skällvande timme, förebådande socialismen. Vad ska man tro?

Motsättningar och makt

Blott naiva eller de som själv tjänar på det tror att det svenska samhället är motsättningsfritt och att det därför endast förekommer legitim maktövning. Med legitim maktövning menas då att medborgarna själva väljer sina makthavare.

Mera nära sanningen är att de makthavare några väljer vart tredje år har en relativt begränsad makt. Det finns däremot makthavare i samhället som står utanför varje form av folklig kontroll: de privata kapitalägarna är det bästa exemplet.

Vi vet också att flertalet människor i detta land är tvingade - i betydelsen att de inte väljer själv - att göra vissa saker, t ex arbeta för att överleva. De måste ställa sin arbetskraft till kapitalets förfogande för att de själv ska överleva och för att kapitalet ska förräntas. Denna ordning baseras inte på fria val, utan på makt. Det förhållandet är välkänt och således inget problem. Det intressanta problemet är snarare hur människor fås att acceptera denna ordning. Med andra ord: Vilka är makthavarnas härskarteknikker?

Den disciplinerade människan

Medan denna problemformulering stimulerade förväntningarna kastade jag mig glupskt över boken *Den disciplinerade människan* av *Lorentz Lyttkens*. Liber förlag (ca pirs 125 kr). Läsningen blev emellertid en splittrad upplevelse. Boken var förvisso idérik och hade sina poänger, men samtidigt var den ytlig och idealistisk.

Att försöka förklara hur människan disciplineras är ett synnerligen utmanande, men inte alldeles lätt företag. Skildringen kan bli ytlig och människan avskiljs då från de existensvillkor som både betingar henne och får henne att göra motstånd.

I en framgångsrik studie av den disciplinerade människan bör därför dessa existensvillkor - överlevnaden, arbetsvillkoren, maktrelationerna, kampen - ständigt vara närvarande. Tyvärr lyckas inte Lyttkens frigöra sig från ytligheten i sin extensiva framställning, vilket ska exemplifieras i det följande.

Självdisciplinering som härskarteknik

Lyttkens poäng presenteras redan i inledningen. Han skriver så här: "Vi lever i en kultur där orden "lydnad" eller "disciplin" sällan används. Man hör nästan aldrig talas om att vuxna människor tvingas till lydnad eller disciplineras. Däremot berömmer vi oss av att visa självbehärskning och självdisciplin.

Vardagsideologiskt är detta intressant. Å ena sidan förnekar vi att vi kontrolleras av andra och å den andra berömmer vi oss av att vi kontrollerar oss själva. Enligt rådande värderingar tycks *yttre kontroll* var något ont och illegitimt och *inre kontroll* något gott och legitimt."

En stor del av boken ägnas åt att beskriva de processer som över flera sekler skapat en självdisciplinerande människa. Dessa processer kallar Lyttkens civilisering, individualisering och distansering. Civiliseringsprocessen innebär att människornas umgängeskoder förändras. På en period av flera sekler har sexualvanor, bordsskick, renlighet, moral totalt revolutionerats.

Individualiseringsprocessen medför att människan blir individ, att hon avskärmar sig från andra. Det avspeglas t ex i bostädernas utformning: i dag sätter vi värde på att familjemedlemmarna ska ha egna rum, vilket man inte gjorde för några hundra år sedan. Distanseringsprocessen, slutligen, resulterar i att det rationella tänkandet - målrationaliteten, objektiviteten, effektiviteten - får herravälde över människans medvetande.

Lyttkens beskrivning av dessa processer är helt klart bokens behållning. Av förklarliga skäl kan jag inte återge den beskrivningen här, utan får nöja mig med författarens slutsats: civiliseringsprocessen ger upphov till en människa som värderar självdisciplin, kroppskontroll och individualitet mycket högt.

Av detta vill jag dra slutsatsen att självdisciplinen blivit ett viktigt inslag i det moderna kapitalistiska samhällets härskarteknik. Vi ser exempel i arbetslivet: s k självstyrande grupper med resultatansvar. Dessa grupper får styra inom ramar som kallas Effektivitet och Lönsamhet, ramar som satts av de verkliga makthavarna. Vi ser exempel i skolan: det s k fria valet av utbildning som innebär att eleven själv ombesörjer den sortering som skolmyndigheterna annars skulle ha gjort.

Den sociala kompetensen

Lyttkens resonemang om civiliseringsprocessen är i hög grad inspirerat av kultursociologen Norbert Elias. Till den processen vill Lyttkens lägga något som kallas "den sociala kompetensens fas" och då blir framställningen med en gång ytlig och ganska slumpmässig.

Den social kompetensens fas börjar enligt författaren mogna under mellankrigstiden och präglar dagens svenska samhälle. Vad Lyttkens egentligen menar med social kompetens framgår knappast med önskvärd tydlighet. Konkret skulle emellertid den sociala kompetensens fas innebära ett värderande av jaget, en strävan efter självförverkligande, ett pysslande med den egna kroppen och annat liknande.

Mellanskikten

Efter att ha definierat social kompetens utvecklar Lyttkens en del resonemang som närmast antar karaktär av kausalkedja. Först utvecklas en social kontroll som tar sig uttryck i "viljan att veta", vilken är "samhällsmaktens" intresse att kontrollera medborgarna och som syftar till att avslöja privatlivets hemligheter. Denna vilja ges ofta en förklädnad då den sägs syfta till att hjälpa medborgarna.

En viktig bärare av denna strävan att avslöja privatlivets hemligheter är, enligt författaren, det s k hjälpande skiktet eller mellanskikten. Med andra ord de yrkeskategorier som - oftas i statlig eller kommunal tjänst - har sociala eller pedagogiska uppgifter.

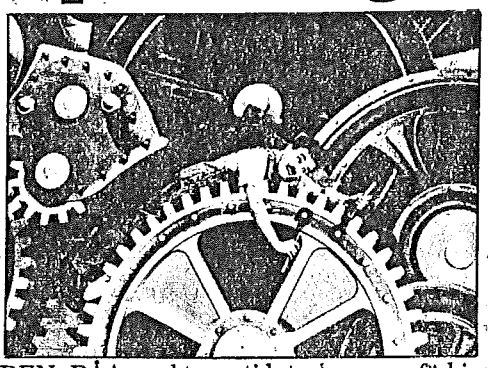

DEN RÅA maktens tid tycks vara förbi. Makthavaren med hög hatt och fet cigarr som dominerar med ömsom piska, ömsom morot, blir allt ovanligare i sinnevärlden. Betyder detta också att frihetens era är inne, frågar Anders Persson retorisk i sin recension av Lorentz Lyttkens bok "Den disciplinerade människan".

Bilden - Chaplin i "Moderna tider".

Nästa steg i kausalkedjan är det numera trendiga resonemanget om "fyrtiotalisterna", de som är födda på 1940-talet. Dessa finns, menar Lyttkens, främst i den offentliga sektorn och har arbeten som gör att de hänförs till det s k hjälpande skiktet. I realiteten, enligt Lyttkens, är alltså "fyrtiotalisterna" bärare av "samhällsmaktens" intresse av att kontrollera medborgarna!

Tillåt en, åtminstone i detta fall, objektiv betraktare - född under andra hälften av 50-talet - att klassificera dessa resonemang som kvalificerat strunt. Hur kan man som samhällsvetare påstå att människor från olika klasser, med olika arbeten, olika åsikter, olika kön, från olika landsändar o s v, o s v skulle ha samma intressen bara därför att de är födda under samma årtionde?

Lyttkens iver att finna överensstämmelser där de inte finns, förmodligen därför att han vill tona ned reella överensstämmelser av t ex klasskaraktär, återkommer i beskrivningen av lönearbetet. Lönearbetet, eller försäljningen av arbetskraft mot ersättning, breder ut sig under kapitalismen och är i dag organiseringsform för nästan allt arbete.

Lyttkens påpekar lönearbetets överordnade betydelse, men just därför tenderar han att radera ut skillnaden mellan arbete och lönearbetet. Han kan helt enkelt inte skilja försäljning av arbetskraft från produktiv verksamhet, och därmed mister hans diskussion om lönearbetets överordnade roll sin betydelse.

Fascism och marknad

Författaren avslutar sin kluvna skildring med några märkliga slutsatser. Han varnar för nyfascistiska tendenser i samhället, där suget efter ledare är en komponent. En högst berättigad varning, tycker jag.

Samtidigt slår han ett slag för maknadsekonomin och menar att den är ett skydd mot likformighet. Oberoende av giltigheten i det påståendet tycker åtminstone jag att det är märkligt att en bok med titeln Den disciplinerade människan, slutar med en hyllning till marknaden. Har inte författaren förstått vad han själv skriver.?

Anders Persson